

ANKA VIDOVIČ-MIKLAVČIČ

DROBCI IZ PRETEKLOSTI KAMNIŠKEGA OKRAJA V LETIH 1929–1941

Okraj Kamnik je sodil po obsegu med srednje okraje v Dravski banovini. Po ljudskem štetju z dne 31. marca 1931 je živelo 38.683 prebivalcev od tega 18.340 moških in 20.343 žensk.¹

Leta 1937 je okraj zajemal 18 občin² in 20 občin leta 1939.³ V okraju je živelo nekaj nad 60% kmečkega prebivalstva, prevladovali so srednje posestniki.⁴ Okraj je leta 1937 meril 584 km².⁵ Mesto Kamnik je bil sedež političnega okraja, okrajno sodišče pa je delovalo v Kamniku in na Brdu v občini Lukovica.⁶ Tudi davčna in katastrska uprava je imela sedež v Kamniku, medtem ko so delovali oddelki finančne kontrole v Domžalah, Kamniku in Lukovici.⁷ Poleg mesta Kamnik so bili še trije trgi in sicer Domžale, Mengeš in Motnik.⁸ V okraju so delovale štiri zdravstvene občine, kjer je bil tudi sedež banovinskega zdravnika, to so bile Domžale, Kamnik, Lukovica in Mengeš.⁹ Javni lekarni sta bili v Domžalah in Kamniku. V Kamniku je delovala tudi Protituberkulozna liga, ki je uspela zgraditi Tuberkulozni dispanzer.¹⁰ Na občnem zboru omenjene lige novembra 1935 je bil za predsednika izvoljen neumoren in zaslužen dr. Julij Polec. Za častnega člana so izvolili dr. Roberta Neubauerja, saj si je močno prizadeval za ustanovitev takšnega dispanzerja v Kamniku.¹¹

V cerkveno upravnem pogledu je delovalo 30 župnij, te sta povezovali dekaniji v Kamniku in Moravčah, ki sta sodili v ljubljansko škofijo.¹²

S sprejetjem kraljeve deklaracije 6. januarja 1929, številnih novih zakonov in z ukinitvijo ustavno parlamentarnega sistema, je življenje tudi v kamniškem okraju v mnogočen teklo po novih tirnicah. Po razpustu Slovenske ljudske stranke (SLS) januarja 1929 in Orla decembra istega leta je liberalni tisk pisal, da naj se moči sposobnih mož in žena usmerijo v poglobljeno delovanje na prosvetno-kulturnem, socialno gospodarskem in zdravstvenem polju. Pri utiranju jugoslovanske nacionalne ideje in državnega unitarizma je imel pomembno vlogo državni Sokol kraljevine Jugoslavije (SKJ). Pomembno poslanstvo so imele v tem času tudi društva v okviru Zveze kulturnih društev, med njimi Zveza društev kmet-skih fantov in deklet, v gospodarstvu pa oživljene stare in ustanovljene nove zadruge.¹³

1 Splošni pregled Dravske banovine. Priredil državni statistični urad v Zagrebu. Ljubljana 1939, str. 61.

2 Krajevni leksikon Dravske banovine. Ljubljana 1937, str. 178–209.

3 Splošni pregled Dravske banovine, cit. d. str. 109–113.

4 Gospodarska struktura Slovenije v luči poklicne statistike in delavskega zavarovanja. Zbirka študij št. 3. Ljubljana 1939, str. 9.

5 Krajevni leksikon, cit. d. str. 175.

6 Splošni pregled Dravske banovine, cit. d. str. 109.

7 Prav tam, str. 109 ali 10.

8 Prav tam, str. 33.

9 Prav tam, str. 43.

10 Slovenec, 10. oktobra 1935, št. 233 a.

11 Slovenec, 12. novembra 1931, št. 260 a.

12 Obči šematizem Katoličke crkve u Jugoslaviji. Sarajevo 1939, str. 284; 291. Nekatere župnije navedene v dekaniji Moravče so sodile v okraj Litija.

13 Domovina, 7. februarja 1929, št. 6.

Tako kot povsod so tudi v kamniškem okraju razpustili stare odbore sokolskih društev in imenovali nove v skladu z zakonom o SKJ. Kot primer bomo navedli Radomlje, kjer so konec februarja 1930 na novo imenovali vodstvo preurejenega sokolskega društva. Starešina je postal dr. Ivo Potokar, njegov namestnik Ivo Šraj, načelnik Lovro Jerman, načelnica Ivka Kužmič, prosvetar Anton Krištof, tajnik Polde Lovšin, blagajnik Edo Jerman, gospodar Peter Rojc. Vsi člani prejšnjega sokolskega društva so bili dolžni prijaviti svoje pristopne izjave, pri tem so zlasti vabili mladino.¹⁴

Naj še omenimo, da je bil na podlagi zakona o banski upravi z dne 3. julija 1930 imenovan v banski svet iz kamniškega okraja Ivan Štrcin. Kot ugotavljamo se je kmetško mladinsko gibanje liberalne smeri, zlasti v času vladavine unitarnih režimov zelo razmahnilo. V kamniškem okraju so delovala Društva kmetских fantov in deklet v Šinkovem turnu,¹⁵ v Moravčah,¹⁶ v Škaručni in v Kamniku.¹⁷ Vodstvo krovne ZKFid je v tem času podpiralo unitaristično stranko Jugoslovansko radikalno kmečko demokracijo (JRKD) oziroma Jugoslovansko nacionalno stranko (JNS) in si skupaj z ustanovljeno Zvezo slovenskih kmetov (ZSK) septembra 1932 prizadevala stanovsko organizirati slovenskega kmeta in ga vzgojiti v "kmeta državotvorca". S tem naj bi bilo konec strankarskih razprtij med "liberalci" in "klerikalci" temveč naj bi utirali pot nacionalnemu solidarizmu. Ugotavljamo, da ZSK v kamniškem okraju ni našla plodna tla.¹⁸

Po razpustu SLS je dobila katoliška Prosvetna zveza v primežu vse bolj rastoče gospodarske krize v obeh škofijah pomembno poslanstvo. Svoje delovanje naj bi predvsem usmerila h krepitvi stanovske zavesti, poglobitvi krščanskega življenja, socialnim nalogam in posebej h karitativnemu delu.¹⁹ V prosvetnih društvih naj bi se ob preučevanju papeške okrožnice Quadragesimo anno, izdano 1931, okrepilo socialno gibanje. Zato naj bi se na predavanjih seznanjali s socialnimi vprašanji delavstva in zlasti mladine. S konkretnimi smernicami so jih seznanjali na t.i. socialnih tečajih, ki so imeli pomembno vlogo tudi v drugih katoliških državah, ne le pri nas.²⁰ Socialni tečaji so večkrat potekali v Grobljah pri Domžalah, kjer je bila Misijonska tiskarna, v kateri so tiskali versko-cerkvena glasila in publikacije, med njimi tudi mladinske, kot npr. Kres (1930–1941), Mi mladi borci (1934–1941), obsežna zbirka Naša pot-Knjžnica KA za mladino (1933–1942) itd. Naj omenimo socialni dan, ki je bil 16. avgusta 1931 v Grobljah. Dr. Ivan Ahčin je predaval o praktičnih smernicah okrožnice Quadragesimo anno, dr. Alojzij Kuhar kako ohraniti delavstvu vero, dr. Joža Basaj o kmetu in gospodarski krizi, dr. Miha Krek o nalogah katoliške prosvete v slovenski kmetko-delavski občini.²¹ Dan pred tem, v soboto 15. avgusta, pa je bilo prav tako v Grobljah sprva fantovsko zborovanje, na katerem sta govorila mladinska voditelja dr. Stanko Žitko in dr. Karel Capuder. Po sprevodu se je množica udeležila prosvetnega tabora s slovesnim odprtjem prosvetnega doma v Grobljah, slavnostni govornik je bil dr. Marko

14 Domovina, 6. marca 1930, št. 10.

15 Arhiv Republike Slovenije (dalje: ARS ...), fond Banovina 16–2, fasc. 9.501–11.000/33.

16 Prav tam fasc. 8.001–9.000/34.

17 Prav tam, fasc. 9.501–11.000/35.

18 Anka Vidovič-Miklavčič, Zveza slovenskih kmetov v letih 1932–1935. Zgodovinski časopis, 43, 1989, št. 4, str. 555–569.

19 Več o tem Anka Vidovič-Miklavčič, Mladina med nacionalizmom in katolicizmom. Ljubljana 1994, str. 47, 48.

20 Prav tam str. 49, 50.

21 Katoliška socialna prosveta. Govori na socialnem dnevu v Grobljah 16. avgusta 1931, (izdal in uredil dr. Miha Krek). Groblje–Domžale 1931.

Natlačen. Slovenec se je pohvalil, da se je ta dan zbralo 8.000 ljudi in da je veljal za "največji tabor zadnjega časa" privrženecv dr. Korošca.²²

Kmalu po sprejetju oktroirane ustave septembra 1931 so bile razpisane skupščinske volitve, ki si bile 8. novembra istega leta. O kamniškem okraju zremo, da naj bi okrajni načelnik Vovšek (tudi Vaušek) organiziral kar 15 volilnih shodov za kandidata Antona Cerarja. Poleg tega se je z uradnim dopisom z dne 23. oktobra 1931 obrnil vsem tedanjim županom. Naročil jim je naj seznanijo vse uslužbenke in delavce, da naj se v imenu patriotizma, "brezpogojno udeležijo" skupščinskih volitev. Volitve so namreč pomembne gospodarsko-politična akcija. Vsi osebni interesi se morajo podrediti državnim interesom. Volilci bodo z udeležbo pokazali svojo "patriotično čustvovanje"²³

Na vsedrjavni Živkovičevi listi so v kamniškem okraju kandidirali že omenjeni dr. Ivo Potokar, advokat v Kamniku, dr. Valentin Rožič in Anton Cerar. Tudi v tem okraju so bile priprave na skupščinske volitve zelo razgibane. Privrženci razpuščene SLS so npr. sledili navodilom tajnega strankinega odbora, ki je deloval v Ljubljani, katerega so sestavljali vidnejši politiki SLS.²⁴ Na podeželju se je pripadnost kazala v obliki najrazličnejših akcij, pri čemer so imeli pomembno vlogo katoliška prosvetna društva in organizacije, ponekod pa člani Kmečke zveze. Tudi v kamniškem okraju so se v pripravah na skupščinske volitve tajno sestajali, prikrito agitirali za volilno abstinenco, največkrat od moža do moža in pa razširjali letak "Slovenci" s podpisom dr. Antona Korošca.²⁵ Rezultati volitev so bili tudi temu primerni, od 9.573 volilnih upravičencev jih je glasovalo le 4.147 ali le 43.31%, torej manj kot polovica. Anton Cerar, posestnik in gostilničar v Kamniku je dobil 2.506 volilnih glasov, dr. Valentin Rožič 1.009 in dr. Ivo Potokar 632.²⁶ Kot kaže se je dr. Rožič odpovedal mestu namestnika poslanca in se čez štiri dni v Jutru zahvalil svojim volilcem. V zahvali je poudaril, da se njegovi volilci "niso ustrašili in bali ne terorja, ne bojkota", temveč so "trdno neomajno stali na skali jugoslovanskega prepričanja in edinstva." Oddani glasovi zanj, nadaljuje, so bili glasovi za kraljevino Jugoslavijo, njen obstoj in njen razvoj. S tem so tudi izpolnili testament Janeza Ev. Kreka. Sledi prošnja novemu poslancu Antonu Cerarju in namestniku, naj pri svojem delu ne pozabita "na prelepo a zapuščeno moravsko dolino in Črni Graben, kajti obljuba dela dolg."²⁷ Naj ob tem pojasnimo, da je bil dr. Rožič, (rojen 1878 v Trojici) dolga leta član SLS, agilen prosvetni in narodnoobrambni delavec, tajnik Družbe sv. Mohorja v Celovcu.²⁸ Konec dvajsetih let je predsedoval katoliški narodnoobrambni organizaciji Slovenska straža, ustanovljeni leta 1910 v Ljubljani.²⁹ Z uvedbo diktature pa je zagovarjal politiko sporazumevanja in trdnega obstoja jugoslovanske države.

22 Slovenec (ponedeljski), 17. avgusta 1931, št. 33, Mogočna katoliška manifestacija; Archiv der Republik (dalje: AdR ...), Dunaj, Neues Politisches Archiv (dalje: NPA ...), 1918–1938, karton 38. Poročilo avstrijskega konzulata v Ljubljani Vizekanclerju dr. Johannu Schoberju na Dunaj, Ljubljana z dne 28. avgusta 1931 Taetigkeit der slovenischen Klerikalen. Repression.

23 Domoljub, 13. novembra 1935, št. 46, str. 594, Kako je slovensko ljudstvo "volilo".

24 Ivan Ahčin, Izgubljeni spomin na Antona Korošca. Ur. Bojan Godeša-Ervin Dolenc. Nova revija. Ljubljana 1999, str. 77–81.

25 ARS, fond Banovina 16–2, fasc. 26.501–28.800, spis 27.994.

26 Jutro 10. novembra 1931, št. 260.

27 Jutro, 12. novembra 1931, št. 262.

28 Miroslav Stiplovšek, Valentin Rožič. Enciklopedija Slovenije, 10. zv. Pt-Savu, Ljubljana 1996, str. 301.

29 Več o Slovenski straži Vidovič-Miklavčič Anka, Društvo Slovenska straža (1910–1941). Studia Historica Slovenica. Časopis za humanistične in družboslovne študije. Humanities and Social Studies Review. Hartmanov zbornik, Maribor, letnik 4, 2004, št. 2–3, str. 439–476; 460, 461.

Še pred snovanjem nove vsedrjavne Jugoslovanske radikalne kmetske demokracije (JRKD) je narodni poslanec Anton Cerar vodil kmečko posvetovanje v Kamniku. O položaju kmetijstva v državi in posebej v obravnavanem okraju je govoril veterinar Joso Rauter. V živahni razpravi so oblikovali resolucijo s 17 predlogi o omiljenju splošne kmetijske krize, posebej v kamniškem okraju, med drugim, da naj bi se okraj uvrstil med pasivne kraje.³⁰

Začasni okrajni odbor JRKD v Kamniku je priredil v prvi polovici leta 1932 več shodov, na katerih je govoril že omenjeni Cerar. Po pisanju Domovine so njegova izvajanja sprejeli povsod z odobravanjem, "z velikim navdušenjem" pa strankin program. Shoda v Mengšu in Domžalah naj bi se razvila, kot poroča Domovina, "v pravo manifestacijo za novo državno politiko". Tudi v Trzinu, Prevojah, Lukovici, Dobu, Moravčah in Šmarci so bili uspešni shodi.³¹ V maju, ko so se privrženci razpuščene SLS navdušeno udeleževali dr. Koroščevih proslav je potekal 29. istega meseca ustanovni občni zbor okrajne JRKD za kamniški okraj. "Ob lepi udeležbi" so se zbrali privrženci nove vsedrjavne stranke v Gasilskem domu v Kamniku, zboru je predsedoval Rauter. Zbora so se udeležili senator Valentin Rožič, za senatorja ga je v začetku 1932 imenoval kralj Aleksander,³² in narodni poslanec Milan Mravlje ter zastopnik banovinskega odbora JRKD dr. Marjan Zajc. Slednji je govoril o političnem položaju v državi in o delu narodne skupščine. V izvoljenem okrajnem odboru stranke je postal predsednik Joso Rauter.³³ Ker prinaša unitarni tisk tudi za omenjeni okraj skope podatke o organizacijskem razvoju krajevnih strankinih organizacij, bomo navedli le tiste, ki so na voljo. Dne 3. julija 1932 se je ustanovila krajevna JRKD v Krašnji, kjer sta govorila senator Rožič in narodni poslanec Cerar. K stranki naj bi pristopilo 30 članov, za predsednika je bil izvoljen Jože Štolfa.³⁴

Sledil je shod v Komendi, ki je potekal v Sokolski dvorani pri Vodetu, udeleženci so prišli iz Komende, Mlake, Most, Lahovič in Nasovič. Govorili so dr. Zajc, Rauter in Cerar. Rauter je med drugim pobijal neresnične vesti o valuti in inflaciji ter zatrdil, da je v zadnjem letu kamniški okraj dobil raznih podpor za gospodarske ustanove v višini 650.000 din. Cerar je govoril o pomenu novega obrtno-šolskega zakona za strokovno izobrazbo, o pripravi zakona o kartelih in občinskega zakona ter o zakonu o zaščiti in razdolžitvi kmeta. Na koncu zborovanja je Jože Hočevar iz Žej govoril o dogodkih, ki so potekali v zadnjem času v Komendi in ocenil za nesmiselnost "početja ljudi, ki so se dali zapeljati od nekaterih užaljenih bivših politikov". Zborovalci so "soglasno" izrekli zaupnico narodnima poslancema Cerarju in prisotnemu iz gornjegrajskega okraja Pustoslemšku.³⁵ V času stisk in tegob kmetov pa je prišla na dan tudi zanimiva vest iz Moravske doline, o tej je novice pogosto prinašala Domovina, ki je imela med tamkajšnjimi prebivalci zveste naročnike. Tokrat je pisala da preti Moravški dolini nevarnost, "da jo zalije obtok ponarejenega denarja", saj so imeli v bližini "obširno zalogo jurjev in stotakov" pa tudi "marljive razpečevalce".³⁶

Dne 2. oktobra so potekali shodi JRKD v Čemšeniku, Blagovici in na Trojanah. V Trojanah in v Čemšeniku, kjer naj bi bilo na shodu okrog 100 mož in fantov, so ta dan

30 Domovina 24. decembra 1931, št. 52, Kmetско posvetovanje v Kamniku.

31 Domovina, 19. maja 1932, št. 21.

32 Jutro, 13. januarja 1933, št. 10. Senator Valentin Rožič (s sliko).

33 Domovina, 2. junija 1932, št. 23.

34 Domovina 7. julija 1932, št. 28.

35 Domovina, 4. avgusta 1932, št. 32.

36 Domovina 18. avgusta 1932, št. 34.

ustanovili tudi krajevni organizaciji JRKD. Poročevalec je ob tem pretirano zapisal, da bo nova stranka "tudi v kamniškem srezu organizirana do poslednje vasi".³⁷ V "nevihti protipunktaškega gibanja" ko so sprejeli resolucijo Županske zveze, (zastopnik kamniškega okraja je bil Karol Novak), in resolucijo banovinskega odbora JRKD, oboje v začetku januarja 1933, je sodeloval tudi odbor mestne občine Kamnik. Na seji 19. januarja je soglasno sprejel resolucijo, v kateri je poudarjeno, da je rešitev "slovenskega naroda samo v močni, politično edinstveni in nedeljivi Jugoslaviji". Obenem pa so odločno obsodili "separatistično akcijo" skupine dr. Korošca.³⁸ Marca 1933 pa so občine pošiljale vdanostne adrese kralju Aleksandru. Naj opozorimo, da je za kamniški okraj ohranjen obširen dokument kako so se privrženci SLS v času skupščinskih volitev, proslav dr. Korošca in občinskih volitev oktobra 1933 vključevali v opozicijsko gibanje, o čemer bo govora nekoliko kasneje. Še pred kongresom JRKD julija 1933 v Beogradu je potekal 14. maja shod v Ihanu ob prisotnosti, po Domovini, nad 80 ljudi. Cerar je v govoru z geslom "v slogi je moč" povabil naj se moške in fantje v čimvečjem številu vključijo v novo stranko.³⁹ Dne 16. septembra je krajevna organizacija JNS v Moravčah imela strankin sestanek, ki so ga skušali motiti politični nasprotniki. Po sestanku pa je ožji strankin odbor sestavil kandidatsko listo za občinske volitve oktobra 1933.⁴⁰

Gibanje privrženecv razpuščene SLS je bilo v kamniškem okraju zelo živahno, tako v času skupščinskih volitev, spomladi 1932, ko so proslavljali 60 letnico dr. Antona Korošca in v času volilnega boja za občinske volitve 1933, o katerih je domžalski rojak dr. Ivan Ahčin s svojih spominih zapisal, da so "največji politični falzifikat in škandal v naši politični zgodovini sploh".⁴¹ O represalijah režima JNS in o krivdi Ivana Puclja in dr. Draga Marušiča za strankin neuspeh pri javnih občinskih volitvah, saj je v sedmini tedanjih občin zmagala opozicijska SLS, strogi cenzuri tiska itd, je poročal 20. oktobra 1933 tudi avstrijski konzulat v Ljubljani zveznemu kanclerju dr. Engelbertu Dollfussu na Dunaj.⁴²

"Vihar navdušenja za dr. Korošca je bil prvotno največji v kamniškem okraju", odkoder se je prenesel v Kranj in po vsej Gorenjski, je zapisal kranjski dekan Matija Škerbec.⁴³ Ne le, da so se nekateri vneti privrženci iz kamniških občin in župnij udeležili dr. Koroščeve proslave 8. maja 1932, ki je bila v Unionski dvorani v Ljubljani in se je končala s protirežimsko demonstracijo, temveč so izsilili proslavljanje tudi v domačem okolju.⁴⁴

Tudi številna katoliška prosvetna društva v kamniškem okraju so se v času volilnega gibanja za skupščinske volitve 8. novembra 1931 prikrito ali bolj očitno vključila v volilni boj. Podpirali so volilno abstinenco, ki jo je propagiralo vodstvo razpuščene SLS.⁴⁵ Ker je z več plati zanimiv dopis Okrajnega načelstva Kamnik z dne 22. marca 1933 se bomo ob njem ustavili in navedli le nekaj primerov. Dopis daje dober vpogled v

³⁷ Domovina, 6. oktobra 1932, št. 43.

³⁸ Domovina, 26. januarja 1933, št. 4.

³⁹ Domovina 25. maja 1933, št. 21.

⁴⁰ Domovina, 28. septembra 1933, št. 39.

⁴¹ Ivan Ahčin, Izgubljeni spomin na Antona Korošca (dalje: Ivan Ahčin, izgubljeni spomini ...), ur. Bojan Godeša-Ervin Dolenc. Ljubljana 1999, str. 204.

⁴² AdR, NPA, 1918–1938, karton 36, poročilo avstrijskega konzula v Ljubljani grofa Heinricha Orsini-Rosenberga avstrijskemu zveznemu kanclerju Engelbertu Dollfussu, Ljubljana z dne 20. oktobra 1933: Das Ergebnis der Gemeindewahlen im Draubanate.

⁴³ Matija Škerbec, Šenčurski dogodki. Kranj 1937, str. 14.

⁴⁴ Domoljub, 11. maja 1932, št. 19, str. 251.

⁴⁵ ARS, fond Banovina 16–2, fasc. 26.501–28.800, spis 27.994/1933.

politično dejavnost katoliških društev pred njihovim razpustom februarja 1933. Ob tem je treba upoštevati, da je v tem času cvetelo ovađuštvo in dokument bržkone v nekaterih sodbah tudi pretirava, nekje pa skuša biti objektivni. Tako uvršča omenjeni dopis katoliška prosvetna društva Motnik, Špitalič, šmartin v Tuhinju, Stranje, Tunjice, Ihan in Domžale med lojalno delujoče, ki so tudi podpisala znano adresno kralju Aleksandru ter tudi niso prekoračila svoja statutarna pravila. To pomeni, da se niso bavila s političnim delovanjem, zato predlaga kamniško okrajno načelstvo preklic njihovega razpusta, kar pa ni doseglo. Za druga katoliška prosvetna društva kot so Mekinje, Brdo-Lukovica, Št. Gotard, Čemšenik in Rova pa jih je omenjeni dopis obtožil, da so odklonili podpis adrese kralju Aleksandru, da je njihovo članstvo nezanesljivo, sicer pa jim drugih kaznivih dejanj ne morejo pripisati, vendar je tamkajšnja javnost mnenja, da so "zbirališča strupenega klerikalizma in protirežimske agitacije". Drugače so ocenjevali katoliško prosvetna društva v Nevljah, Kamniku, Vodica, Mengšu, pri Sv. Trojici, Homcu, Dobu, Moravčah in v Selah. V Nevljah se je zlasti eksponiral kot agitator Ferdinand (tudi Nande) Novak, ki so mu zaradi tega zaprli gostinski obrat, kjer so se zbirali privrženci opozicijske SLS in imeli tam shode. Sicer pa je bil ves neveljski odbor katoliškega društva sestavljen iz "izizrazito političnih oseb, nekateri odborniki so se tudi udeležili demonstracij v Domžalah, kjer je bil Novak med voditelji. Društvo v Nevljah je skupaj s kamniškim društvom priredilo v okviru 60 letnice proslave dr. Korošca kresovanje na Starem gradu nad Kamnikom, ogorčeno so tudi odklonili že omenjeno adeso in delovali protirežimsko v času skupščinskih in občinskih volitev. Za Ferdinanda Novaka je dopis menil, da je eden od podpisnikov dr. Koroščevih punktacij. Društvo v Nevljah je tudi pravočasno, še pred razpustom društveno imovino in svoj društveni dom prepisalo v lastništvo farne cerkve v Nevljah.

"Društvo Kamnik" v Kamniku je bilo močno pod vplivom protirežimskega gibanja, katerega duša je bil odvetnik dr. Dominik Žvokelj. Tudi tu so bili člani odbora pripradniki razpuščene SLS. Več društvnikov se je udeležilo znane proslave 60 letnice dr. Korošca v Unionski dvorani v Ljubljani in izrabili vsako priliko in pokazali svoje protirežimsko razpoloženje. Društvo Sv. Trojica je bila pod vplivom društva v Moravčah, udeležili so se proslave Koroščeve 60 letnice v Mengšu, sodelovali pri kresovanju in bili "skoro polnoštevilno" navzoči pri demonstracijah pri Sv. Trojici. V prosvetnem društvu Homec so zlasti ožigosali, kot je v dopisu zapisano, znanega "klerikalnega kričaca" Jeretina iz Šmarce, sicer pa je bil voditelj protirežimskega gibanja bivši župan na Homcu Gregor Repenšek, ki je bil v sodni preiskavi, saj je sodeloval pri demonstracijah in je bil tudi eden od podpisnikov Koroščevih punktacij. Tudi ti člani društva so se organizirano udeležili demonstracij v Domžalah in Mengšu, ob vračanju pa še zaneliti demonstracije v Radomljah in Homcu. Tudi ti so odklonili omenjeno adresno. Podobno so ravnali v Dobu, tudi iz tega društva so se udeležili demonstracij v Domžalah in tudi tu nosili zelene kravate.⁴⁶

Če je vodstvo razpuščene SLS za skupščinske volitve agitiralo za volilno abstinenco in kot smo videli, je zelo v kamniškem okraju vidne uspehe, je za občinske volitve opozicija postavljala svoje kandidatne liste.⁴⁷

Že dalj časa se je oblast pripravljala na komasacijo občin, s potekom združevanja občin so bile prizadete prenekaterne občine, ki so bolj ali manj obsegale meje tamkajšnje župnije. Četudi je dr. Marušič govoril, da bodo občinske volitve glede na prihodnjo

⁴⁶ Prav tam.

⁴⁷ Več o občinskih volitvah: Jure Gašparič, Občinske volitve v Dravski banovini 15. oktobra 1933 in nekdanja Slovenska ljudska stranka. Zgodovinski časopis, 58, 2004, št. 1–2, str. 47–67.

vlogo občin imele bolj gospodarski kot politični značaj, je opoziciji dal vedeti, da se s tem ne bodo odpovedali usmeritvam šestojanuarske deklaracije.⁴⁸ V okraju Kamnik so 15. oktobra 1933 bili takšni rezultati. Volilnih upravičencev je bilo 10.135, glasovalo je 8.114 volilcev, kar kaže za razliko od skupščinskih volitev, da so se v znatni meri udeležili tudi privrženci nekdanje SLS. Za listo JNS je glasovalo 4.373 volilcev, za kompromisno 714, opozicija je dobila 3.027 glasov, socialisti pa niti enega glasu. V tedaj obstoječih 18 občin je v 11 zmagala JNS, v eni komrpomisna lista in v šestih opozicijska.⁴⁹ V Domžalah je od 723 volilnih upravičencev glasovalo 635 glasov. Na listi JNS je zmagal dr. Matija Hočever s 324 glasovi in dobili so 15 občinskih odbornikov, drugi je bil Ivan Vrečar iz vrst opozicije s 311 glasovi, dobili so 3 odbornike.⁵⁰ Navkljub raličnim pritiskom in nasilju oblastnih organov predsvem na lokalni ravni so uspeli, da je v šestih občinah zmagala opozicija, kar je bil v primerjavi z drugimi okraji kar opazen poraz JNS.

Kamniški okraj je zajelo t.i. bojevniško gibanje v okviru Združenja borcev Jugoslavije "Boj", ustanovljeno konec januarja 1934 v Ljubljani, z glasilom *Prelom* (1934–1935). V omenjeno organizacijo, ki se je imela za nadstrankarsko in vsenarodno, so se vključevala združenja vojnih invalidov, Maistrovih borcev, vojnih prostovoljcev, rezervnih oficirjev, četnikov. V bojevniško gibanje so se vključevali iz katoliškega in liberalno-unitarnega tabora. Krajevne skupine bojevnikov, v pravih je bilo poudarjeno, da je "nepolitična organizacija",⁵¹ so se ustanovljale poleti in jeseni 1934. Med prvimi dopisi v *Prelomu* sta iz Domžal in Mengša. V dopisu J. M. iz Domžal s simpatijo ocenjuje pisanje *Preloma* in kritično oriše nezdrave razmere v kraju in v banovini.⁵² Tudi v Mengšu naj bi z navdušenjem brali omenjeno glasilo, nazarili so, da se zbira že veliko privržencev, ki podpirajo bojevniško gibanje. Za ilustracijo naj navedemo tedanje razpoloženje do režima JNS: "Demagogije in fraz smo do grla siti, odkrite in poštene besede pa neizmerno lačni". In še "Mengšani z našo okolico vred pa vam bomo dokazali, da je 90% naroda istih misli in želja kakor vi".⁵³ Za kamniški okraj je potekal informativni sestanek zaupnikov 6. maja 1934 v Radomljah v dvorani pri Sršenu. Po glasilu *Prelom* naj bi bilo prisotnih okrog 300 oseb med njimi tudi okrajni komisar iz Kamnika. Navzoče je pozdravil eden od podpredsednikov "Boja" Ivan Matičič, govorila sta rojak iz kamniškega območja Viktor Andrejka, polkovnik v pokoju in kapetan Artur (tudi Ture) Šturm iz Ljubljane. Kmet Rojc iz Radomelj je dal svojemu razpoloženju duška in navdušeno pozival može in fante naj se vključijo v gibanje, ki ima "zdrava načela".⁵⁴

Med prvimi sta ustanovili krajevni skupini "Boja" v Moravačah⁵⁵ in v Lukovici na isti dan, 29. julija.⁵⁶ Obakrat sta govorila Andrejka in Šturm. V Dobu pri Domžalah so imeli ustanovni občni zbor 2. decembra istega leta, za predsednika je bil izvoljen Anton Sušnik. Na zboru sta govorila Andrejka in Vinko Outrata,⁵⁷ ki je bil kasneje v banovinskem vodstvu Zbora Dimitrija Ljotića. Seveda so nekateri pripravljalni odbori v

48 Prav tam, str. 50.

49 Jutro, 17. oktobra 1933, št. 243.

50 Prav tam.

51 ARS, fond Banovina 16–2, fasc. 11.901–13.500, spis 11.983.

52 Prelom, 8. februarja 1934, št. 4.

53 Prelom, 29. marca 1934, št. 11.

54 Prelom, 10. maja 1934, št. 17.

55 Prelom, 2. avgusta 1934, št. 29.

56 Prelom, 9. avgusta 1934, št. 30.

57 Prelom, 20. decembra 1934, št. 49, v tekstu je enkrat omenjen Anton Lušnik, kar je gotovo napaka.

kamniškem okraju naleteli na večje ovire lokalnih oblasti. Omenili bomo pripravljajni odbor krajevne skupine Šmartno v Tuhinju. V dopisu okrajnega načelnika z dne 8. marca 1934 je rečeno, da so predlagatelji ustanovitve privrženci opozicije iz vrst nekdanje SLS, ki si prizadevajo po razpustu katoliških prosvetnih društev "organizacijsko združevati pod firmo raznih kulturnih društev in inštitucij", tako tudi krajevne skupine Združenja borcev Jugoslavije. Dopis tudi navaja, da so se v hiši Franca Hočevarja v Hruševki odvijali "pogosti tajni sestanki" oseb, ki so v omenjenem pripravljajnem odboru krajevne skupine Združenja borcev Jugoslavije. Zato naj se, dokler je takšen pripravljajni odbor, ne dovoli ustanovitev omenjene organizacije.⁵⁸ Toda slednjič so tudi v Šmartnem ustanovili krajevno skupino. Na zboru delegatov Boja 8. decembra 1934 v Ljubljani so bile zastopane iz kamniškega okraja naslednje krajevne skupine: Dob pri Domžalah, Lukovica, Vodice in Šmartno v Tuhinju. V banovinski odbor pa so bili iz okraja izvoljeni Anton Kersnik (sin pisatelja Janka Kersnika), posestnik, Brdo pri Lukovici in Janko Jerala, posestni sin iz Polja pri Vodica, v nadzorni odbor pa Alojz Cerar iz Moravč.⁵⁹

V Domžlah je potekal zbor bojnikov 20. maja 1934. Na zbor so prišli iz tuhinske doline, Kamnika, Mengša, Komende, nekateri peš ali s kolesi, drugi na vozovih. Sprva so se poklonili spomeniku kralja Aleksandra, na slovesnosti sta sodelovali domžalska in mengeška godba. Bojevniško zborovanje pa je potekalo na griču Goričica, kamur se je vila nepregledna množica. Na zboru so govorili predsednik krovne organizacije Avgust Kuster, Ture Šturm, Ivo Marinko, Karol Česenj iz Kranja in Ivan Vrečar iz Domžal. Prelom, ki je objavil tudi sliko zbora bojnikov, je zapisal, da "tako mnogoštevilnega in enodušenega shoda Domžale še niso videle". In da so govori tisočglavi množici vzbudili val navdušenja in zavest, da je vredno sodelovati pri velikih nalogah "Boja".⁶⁰

Sočasno je območje kamniškega okraja razgibala tudi Jugoslovanska narodna stranka, stranka Svetislava Hodjere ali "Hodjerovi borbaši". Te pa ne smemo istovetiti z gibanjem mariborskih borbašev ob glasilu Borba (podpirala Narodna strokovna zveza), in so postali del Jugoslovanske akcije, ta se je kasneje pridružila Ljotičevemu zboru. V Dravski banovini so izdajali Hodjerovi borbaši glasilo Edinost (1934, 1936), ki je kar pogosto prinašalo dopise iz obravnavanega okraja. Na shodu v Stranjah (sedež občine Kamniška Bistrica) je 10. junija 1934 govoril Svetislav Hodjera⁶¹ in na shodu v Moravčah 17. junija istega leta zopet Hodjera ter predsednik akcijskega odbora stranke za Slovenijo, in kasneje eden od podpredsednikov glavnega odbora v Beogradu dr. Ivo Potokar.⁶² Krajevne skupine so bile ustanovljene 12. avgusta 1934 v Stranjah,⁶³ tega dne tudi v Motniku in na Homcu.⁶⁴

Javen množičen shod je Hodjerova stranka priredila 16. septembra 1934 v Kamniku, ki naj bi s tem pokazala "mogočno zmago" nad vladno JNS. Po pisanju Edinosti je bil z uspelim shodom, ki se ga je udeležil mali človek, naš kmet, delavec in obrtnik zadan udarec propadajoči JNS v kamniškem okraju. Govorila sta Miloš Dragović in dr. Potokar. Zadnji je govoril o razvoju strankine organiziranosti in njenem delu. Povedal je, da je bilo prav v kamniškem okraju vrženo prvo seme in da je kasneje strankino delo-

⁵⁸ Prav tam.

⁵⁹ Prelom, 13. decembra 1934, št. 48; prav tam 20. decembra 1934, št. 49.

⁶⁰ Prelom, 24. maja 1934, št. 19. Slika zborovanja v Domžalah je objavljena v Prelomu 31. maja 1934, št. 20, str. 3.

⁶¹ Edinost 16. junija 1934, št. 16.

⁶² Edinost, 23. junija 1934, št. 17.

⁶³ Edinost, 18. avgusta 1934, št. 25.

⁶⁴ Prav tam; za Motnik še Edinost, 25. avgusta 1934, št. 26.

vanje preraslo omenjeni okraj in se razvilo po vsej Dravski banovini. Govoril je o nemoralni politiki JNS, obsodil njuni frakciji, tako Kramerjevo kot Pucljevo. Ožigosal je tudi nepravilnosti, ki so se dogajale na občinskih volitvah oktobra 1933 in še posebej 24. junija 1934 v Kamniški Bistrici, kjer so si "veličastno zmago" priborili s tem, da so priklicali na pomoč že pokojne občane in jih vnesli v volilni imenik.⁶⁵ O "sijajni volilni zmagi" je bralce že naslednji dan seznanil Slovenski narod. Jutro pa je pohvalilo zavednost volilcev privrženih nacionalni misli.⁶⁶ Toda na pritožbo opozicije iz Kamniške Bistrice je omenjeno zlorabo ugotovilo tudi Upravno sodišče v Celju.⁶⁷ Sicer pa je Edinost prinašala v tem času kar nekaj zgodbic o poteku občinskih volitev v Dravski banovini, med njimi npr. v Lukovici, Nevljah, Kamniški Bistrici, Tuhinju in še kje.

Kot je zapisala Edinosti je potekal "mogočen shod" Hodjerove stranke 9. decembra 1934 v Domžalah v prostornem salonu Kolodvorske restavracije. Po pozdravnem nagovoru trgovca Mateja Turka iz Domžal je govoril dr. Potokar, ki je orisal politični položaj v državi in posebej v Dravski banovini in zatem razlagal strankin program. Za njim je govoril Miloš Metikoš, član glavnega odbora stranke. Ob koncu so udeleženci "sijajnega domžalskega shoda", ki je bil, po pisanju Edinosti, "resnični odraz narodovoga razpoloženja", navdušeno obljubljali širjenje strankinih krajevnih organizacij v kamniškem okraju. Med drugim so omenili, da je npr. v Domžalah že vse pripravljeno v večjih rokah Turka in Menarta.⁶⁸ Dne 15. decembra istega leta je bila ustanovljena krajevna organizacija v Kamniku, predsednik je postal dr. Fran Vidic, podpredsednik Drago Uhle, tajnik Rado Kolman (tudi Kollmann) in blagajnik Ludovik Pirnat. Kot delegata sta bila izvoljena dr. Ivo Potokar in Alojz Ponikvar.⁶⁹ Gotovo se je ustanovila še isti mesec ali v začetku leta 1935 tudi krajevna organizacija v Domžalah. Zaradi denarnih zaprek pa je Edinost leta 1935 prenehala izhajati, s tem pa so usahnili tudi poročila.

Ko je v prvih mesecih 1936 znova izhajala Edinost, se je delo borbašev poživilo. V času vladavine JRZ je imela krajevna skupina borbašev 22. marca 1936 občni zbor v Domžalah. Občni zbor je potekal v gostilni Mateja Turka.⁷⁰ Dr. Vidic je izčrpno govoril o političnem položaju stranke, zatem so znova izvolili prejšnji odbor s predsednikom Matejem Turkom.⁷¹ Hodjerovi borbaši so v tistem času delovali tudi v občini Kamniška Bistrica v Stranjah.⁷²

Dne 12. avgusta 1934 je bila slovesnost ob 50-letnem jubileju Godbenega društva v Domžalah. Na ta jubilej je opozorila in vabila bralce Hojerova Edinost že konec maja 1934.⁷³ V ta namen je izšla prva številka glasila Domžalec, ki ga je izdalo Godbeno društvo, katerega urednik je bil prof. Konrad Stražar.⁷⁴ Jutro je v obširnem poročilu o proslavi "zlatega jubileja" uvodoma orisalo okoliščine ustanovitve omenjenega društva

65 Edinost, 22. septembra 1934, št. 30, s sliko zborovanja v Kamniku; primerjaj Ivan Ahčin, Izgubljeni spomin, str. 204.

66 Slovenski narod, 25. junija 1934, št. 142; Jutro (ponedeljsko) 25. junija 1934, št. 26.

67 Edinost, 29. septembra 1934, št. 31; primerjaj Domoljub, 3. oktobra 1934, št. 40, Razveljavljene občinske volitve. (Kamniška Bistrica).

68 Edinost, 22. decembra 1934, št. 42.

69 Prav tam.

70 Edinost 8. aprila 1936, št. 2.

71 Prav tam.

72 Prav tam.

73 Edinost 26. maja 1934, št. 13, str. 4.

74 Slovenski časniki in časopisi. Bibliografski pregled od 1797–1936, sestavil dr. Janko Šlebinger. Razstava slovenskega novinarstva v Ljubljani 1937, str. 118.

v Domžalah, ki so bile v tistem času zaradi velikega števila priseljenih Tirolcev "nemška postojanka". Pod vodstvom prof. Fajfarja je društvo, ki je utrjevalo slovensko narodno zavest, doseglo lepe uspehe in postalo eno najpomembnejših kulturnih žarišč v Domžalah in okolici. Domžalsko Godbeno društvo z velikim orkestrom in številnim gledališkim ansamblom je bilo nasploh osrednje in "najbolj agilno" društvo. Za proslavo so Domžalčani okrasili trg, prišla so številna godbena društva z Gorenjske, pokroviteljstvo proslave pa je prevzel ban dr. Drago Marušič in poslal svojega zastopnika Vrhovnika, predsednik pripravljalnega odbora je bil Ivan Vrečar. Slavnostni govornik je bil Valentin Rožič, ki je govoril tudi pred petimi leti, ko je bila otvoritev Godbenega doma, in tudi leta 1925, ko so dobile Domžale tržne pravice.⁷⁵ Rožič kot Cerar sta govorila o pomenu nacionalnega boja in nacionalnega preporoda, za vse to ima na tem območju zasluge prav Godbeno društvo. Zastopnik pevskega društva Slavec iz Ljubljane je izročil Godbenemu društvu zlati lovorjev venec, še živečim članov ob ustanovitvi Godbenega društva pa je kapelnik Vinko Riedl izročil častne diplome.⁷⁶ Naj na kratko omenimo še slovesnost ob 30-letnici delovanja domžalskega Sokola, ki je bila 5. avgusta 1935. Slovesnost se je odvijala pred sokolskim domom s peštrnim sprevedom po trgu. Prisotni so bili "bratska društva" iz okraja in drugod ter gosti iz Ljubljane. Govorili so tedanji sokolski starosta Anton Skok, za njim domžalski župan dr. Hočevar in dr. Josip Pipenbacher iz Ljubljane. Zgodovino društva pa je orisal še živeči prvi starosta domžalskega Sokola Breceljnik. Slavje so popestrili s popoldanskim telovadnim nastopom.⁷⁷

Če so v volilnih pripravah na skupščinske volitve 5. maja 1935 privrženci SLS prikrito agitirali za volilno abstinenco, so se v vrstah bojevnikov, do katerih se je odločno distancirala JNS, odvijali boji za prevlado Ljotičevega programa in za njegovo listo. V kamniškem okraju je na Ljotičevi listi kandidiral Artur Šturm. Poleg tega so v kamniškem okraju na sestankih pripravljali kandidatsko listo iz vrst Hodjerovih privržencev. Vključno z drugimi okraji je o tem seznil javnost Slovenec v začetku aprila 1935. Toda lista Hodjere ni bila oblastno odobrena, zato so na petomajskih volitvah, kot se je kasneje pohvalila Edinost, volili opozicijsko listo dr. Vladka Mačka.⁷⁸ V okraju je bilo volilnih upravičencev 10.267, volilo jih je 5.344, na Jevtičevi listi sta bila dva kandidata. Prvi Anton Cerar je dobil 2.556 glasov in drugi Anton Kersnik, posestnik na Brdu 2.570, na opozicijski listi je dobil dr. Milan Dečak 209 glasov.⁷⁹ Narodni poslanec je postal Anton Kersnik, ki je kmalu po vstopu dr. Stojadinovića v vlado, prešel v okviru poslanskega kluba JRZ v "posebno skupino slovenskih poslancev JRZ".⁸⁰

Tudi v župnijah kamniškega okraja so se pripravljali na II. evharistični kongres za Jugoslavijo in se ga udeležili v velikem številu. Kongres je bil od 28. do 30. junija 1935 v Ljubljani. Potekal je torej v času, ko je bil dr. Korošec že v Stojadinovićevi vladi. To je bila verska in hkrati vsenarodna manifestacija, ki naj bi združila Slovence okrog dr. Korošca. Kot notranji minister je že sredi julija 1935 poskrbel za obnovitev Prosветne zveze v obeh škofijah. Poslej so se navdušeno oživljala katolika prosvetna društva in na novo ustanavljale mladinske organizacije.

⁷⁵ Jutro (ponedeljsko), 13. avgusta 1934, št. 33.

⁷⁶ Prav tam.

⁷⁷ Jutro, 6. avgusta 1935, št. 179, str. 4.

⁷⁸ Anka Vidovič-Miklavčič, Jugoslovanska narodna stranka v Dravski banovini. Zgodovina v šoli, letnik 8, 1999, str. 29.

⁷⁹ Domoljub, 8. maja 1935, št. 19.

⁸⁰ Domoljub, 20. oktobra 1937, št. 42, O naših slovenskih poslancih.

V Komendi, kjer je na občinskih volitvah 1933 zmagala opozicijska lista, izvoljen je bil župan Janez Štrcin, je potekal v nedeljo 11. avgusta 1935 "prvi večji podeželski tabor v novi svobodnejši dobi".⁸¹ V Komendi, "domovini Petra Pavla Glavarja", se je, po pisanju Slovenca, zbralo sedem tisoč ljudi iz mnogih krajev kamniškega in kranjskega okraja, navzoča sta bila tudi škof dr. Gregorij Rožman in nadškof dr. Anton B. Jeglič in drugi predstavniki katoliških društev in organizacij iz Ljubljane, Kranja in Kamnika. Pri dopoldanskem cerkvenem obredu in odkritju spomenika padlim vojakom iz prve svetovne vojne iz komendske župnije, sta vzdušje slavlja popestrila domači pevski zbor in domžalska godba. Med opoldanskim odmorom pa je bil na dvorišču Mejačeve gostilne koncert "priznane domžalske godbe", pod vodstvom kapelnika Vinka Riedla.⁸² Popoldne so po verskem obredu odkrili še evharistični svetilnik, le-ta je bil iz starge rimskega spomenika prenovljen po načrtih arhitekta Jožeta Plečnika. Zatem je zborovanje odprl župan Štrcin in naznanil, da je to tabor Katoliške akcije, "obenem pa tudi tabor vsega krščanskega ljudstva Gorenjske".⁸³ Zbrani množici sta govorila dr. Miha Krek in dr. Marko Natlačen. Dr. Krek, ki je bil do svojega imenovanja za ministra 1. septembra 1935 še v funkciji predsednika škofijskega odbora Katoliške akcije, je med drugim poudaril pomen preteklega evharističnega kongresa v Ljubljani, ki priča, da bo takšna "slovenska katoliška skupnost" trdna tudi v prihodnje. Prav v času pospešene laizacije je dobila župnijska skupnost kot "bojna celica krščanstva" poglobljeno vlogo.⁸⁴ Dr. Natlačen pa je zbrani množici opisal razporeditev "po kresni noči", junija 1935, ko je SLS znova prišla v vlado in sodelovala pri oblikovanju vsedržavne JRZ. S tem se je dotaknil aktualnega vprašanja, to je odnosa do "narodnega edinstva" oziroma do "jugoslovanskega naroda", pri čemer je to pojmovanje razlikoval v državno-političnem smislu in pa v etničnem in kulturnem smislu. Ob tem je poudaril zahtevo po popolni enakopravnosti "v verskem, političnem, kulturnem in gospodarskem pogledu".⁸⁵

Tudi v kamniškem okraju so se dokaj hitro oblikovali krajevni pripravljalni odbori nove vsedržavne stranke Jugoslovanske radikalne zajednice (JRZ), četudi so bili privrženci nekdanje SLS intimno zavezani slovenski deklaraciji. Sprva so z nezaupanjem gledali na snovanje nove vsedržavne stranke saj so jim bile okoliščine in sam Šenčurski proces marca 1933 še vedno živo pred očmi. Tako je razumljivo, da jih povezava z delom srbske radikalne stranke ni navduševala, prej je vzbujala nelagodje in tlelo je pričakovanje, da bo SLS v prihodnosti vendarle samostojno zaživela in si izbojevala samoupravno Slovenijo. Kriza v slovenskem delu JRZ leta 1937 je bila jasen pokazatelj strankine nestabilnosti o čemer bo govora nekoliko pozneje.

Dne 8. septembra 1935 je potekal ljudski tabor pri Sv. Trojici nad Moravčami (danes Trojica) za moravško, kamniško in ljubljansko dekanijo, prišli pa so tudi iz Zassavja. Na "prvem političnem taboru ministra dr. Kreka" se je zbralo, kot je poročal Slovenec, "nad štiri tisoč zavednih mož in fantov".⁸⁶

V govoru je dr. Krek poslušalcem najprej izročil zahvalo notranjega ministra dr. Korošca za "trdno zvestobo v zadnjih težkih letih" in tudi za žrtve in trpljenje, ki jim jih je prizadela vladavina JRKD oziroma JNS. Poleg zahvale pa je prinesel tudi Koroščevo naročilo, naj vztrajajo v trdnosti in zvestobi in naj se v vsaki občini, vsakem okraju in

⁸¹ Domoljub. 14. avgusta 1935, št. 32–33.

⁸² Slovenec (ponedeljski), 12. avgusta 1935, št. 32.

⁸³ Prav tam.

⁸⁴ Prav tam.

⁸⁵ Prav tam.

⁸⁶ Slovenec (ponedeljski), 9. septembra 1935, št. 36.

banovini organizirajo v stranko JRZ. Dr. Krek je v svojem bodrilnem govoru zavrnil razne očitke političnih nasprotnikov in zatrdil, da bodo polagoma uredili "vse ustanove od občine navzgor do najvišjih vrhov uprave". S tem upanjem naj moške in fantje oddidejo na svoje domove in naj naznanijo "vsem prijateljem naj bodo disciplinirani, vztrajni ter zvesti svojemu voditelju".⁸⁷ Za Krekom je govoril Rudolf Smersu, med drugim je omenil španskega katoliškega politika Jose Maria Gil Roblesa, ki naj bi bil vzor tudi katoliškim slovenskim fantom. Smersu je ob tem poudaril, da ima tudi naš narod veliko poslanstvo, "pri presnovi človeške družbe" zato so potrebna dejanja.⁸⁸ Popoldne istega dne je bil tabor še v Vodicah z udeležbo nad 300 zborovalcev, ki so manifestirali za politiko dr. Korošca. Govorila sta dr. Krek in dr. Dominik Žvokelj o organiziranju stranke v okraju.⁸⁹

Ker je razmeroma malo podatkov v katoliškem tisku o organizacijskem razvoju krajevnih JRZ, še manj pa o Mladini JRZ v Dravski banovini, smo za ilustracijo navedli tiste občine v kamniškem okraju, ki so v tisku objavile ustanovne občne zборе. Skoraj vsi dopisi npr. v Domoljubu uvodoma govorijo o krivicah in nasilju prejšnje vlade, o slabem gospodarjenju v občini in izražajo upanje, da se bo z novo vlado udeležala demokracija.

V Moravčah so že 4. septembra 1935, torej na dan omenjenega tabora pri Sv. Trojici, izvolili odbor JRZ, predsednik je postal Ignacij Lavrič. Naj omenimo še značilen komentar dopisnika v notici: "Režim nasilja se tudi pri nas poslavlja, čeprav nekaterim to noče v glavo."⁹⁰ V župniji Št. Gotard, kjer je bil sedež občine Trojane, so imeli 22. septembra istega leta ustanovni občni zbor krajevne JRZ. Zbora se je udeležilo veliko mož in fantov iz vse občine. Predsednik pripravljalnega odbora je razložil navzočim politični položaj in organizacijo nove stranke, Jože Grošel iz Moravč pa o pomenu in ciljih stranke in vloge njenih voditeljev. Alojz Skok je govoril o podrobnosti organiziranja JRZ v občini, ki jo je sam obhodil in naletel na "nepričakoven dober odziv za vstop v novo stranko". Izrazil je zadovoljstvo, da se je v sorazmerno mali občini vključilo kar 270 mož in fantov v novo stranko. V občinski odbor JRZ so bili soglasno izvoljeni predsednik Janez (Ivan) Ahčin, rojen v Domžalah 1897, prijatelj in tesen sodelavec dr. Korošca, glavni urednik Slovenca v letih 1929–1941, podpredsednik Franc Pfajfar, župnik, tajnik Alojz Skok, blagajnik Drago Cukljati.⁹¹

Velik odmev je imel ustanovni občni zbor krajevne JRZ 20. oktobra istega leta v Trzinu, katerega se je udeležilo mnogo privrženec dr. Korošca. Na zboru je govoril Nande Novak, ki je orisal slabo gospodarsko zapuščeno prejšnje oblasti. Dopisnik je še zapisal, da krajani pričakujejo "novo demokratično življenje", za kar jim jamči novo izvojeni odbor.⁹² V Šmartnem v Tuhinju so imeli ustanovni občni zbor krajevne JRZ 25. oktobra. "Veliko je bilo navdušenje in z veseljem je bila stranka sprejeta" je poročal Domoljub. Pridružili so se ji nekdanji privrženci SLS in pristopili so celo "nekateri pristaši JNS". Predsednik izvoljenega odbora je Alojz Frontini.⁹³ Krajevna organizacija JRZ se je ustanovila tudi v Kamniški Bistrici, kjer je bila ena močnejših postojank

87 Domoljub, 11. septembra 1935, št. 37, Prvi politični govor ministra Kreka.

88 Slovenec (ponedeljski), 9. septembra 1935, št. 36.

89 Pram tam.

90 Domoljub, 25. septembra 1935, št. 39, str. 511.

91 Prav tam, str. 512; dr. Ivan Ahčin je bil rojen v Domžalah 1897, Boris Mlakar, Ivan Ahčin, ES, zv. 1, A–CA, Ljubljana 1987, str. 26.

92 Domoljub, 23. oktobra 1935, št. 43, str. 584.

93 Domoljub, 6. novembra 1935, št. 45, str. 589.

Hodjerovih zborašev. Kot je poročala Hodjerova Edinost je bilo tedaj kar 350 članov-borbašev. Toda na jezo Edinosti je nekaj teh članov – "figovcev in neznačajnežev" – po zamenjavi vlade prešlo v tabor JRZ.⁹⁴

Okrajni odbor JRZ Kamnik je bil ustanovljen v oktobru 1935. Predsednik odbora je postal Janez Štrcin, župan v Komendi, podpredsednik dr. Ivan Ahčin, glavni urednik Slovenca, tajnik dr. Dominik Žvokelj, advokat v Kamniku in blagaknik Ferdinand Novak.⁹⁵

Dne 24. novembra 1935 je bila prva seja banovinskega odbora JRZ v Ljubljani, katerega člani so bili vsi predsedniki in podpredsedniki okrajnih organizacij JRZ. Kot sta tajnika banovinskega odbora JRZ dr. Fran Kulovec za Kranjsko in Marko Kranjc za Štajersko poročala, naj bi bila že dograjena v pretežni meri organizacijska mreža krajevnih JRZ. Prav tako naj bi že delovali v vsakem okraju okrajni odbori JRZ.⁹⁶ Seveda so se v novo nastalih občinah že v vladavini JRZ tudi še ustanavljali krajevni odbori JRZ. Tako npr. naj omenimo, da so v Blagovici, kot je dopisnik zapisal, po zaslugi notranjega ministra dr. Korošca, zopet dobili svojo občino in 16. avgusta 1936 so ustanovili krajevno JRZ.⁹⁷

Poleg tega je notranji minister na podlagi zakona o banski upravi decembra 1935 razrešil prejšnje člane banskega sveta in imenoval nove. Za mesto Kamnik je bil razrešen Anton Zevnik, advokat v Kamniku, na novo sta bila imenovan dr. Fran Vidic, vladni svetnik v pok. Za okraj Kamnik je bil razrešen Ferdo Vode, posestnik in trgovec iz Kaplje vasi, na novo pa imenovan Janez Štrcin.⁹⁸

Sočasno z graditvijo strankine organizacijske mreže so začela delovati tudi katoliška prosvetna društva. Obnovljena krovna Prosvetna zveza v Ljubljanski škofiji je sprejela oktobra 1935 nove smernice delovanja, ki jih je kasneje še dopolnjevala. Člani katoliških društev naj bi bili poslej le praktični katoličani, tudi vse prosvetno-kulturno delo naj bi bilo bolj kot doslej namenjeno "duhovni poglobitvi človeka".⁹⁹ Zlasti člani fantovskih odsekov in dekliških krožkov naj bi bili deležni sistematičnega spoznavanja socialnega nauka Cerkve, poglobljene verske in državljanske vzgoje. Z novimi pravili Slovenske Katoliške akcije (SKA) 1936 so postali Prosvetna zveza in kasneje Zveza fantovskih odsekov in Zveza dekliških krožkov njene pomožne sile, ki naj bi imele predvsem nalogo kulturnega apostolata.¹⁰⁰ Med prvimi, že avgusta 1935 je naznanilo začetek delovanja "Društvo Kamnik", ki je doseglo na okrožnem sodišču v Kamniku "slovesni akt izročitve" društvenega premoženja, ki ga je sprejel v imenu odbora dr. Žvokelj. Čez nekaj dni pa so napovedali otvoritveno predstavo Vombergerjeve komedije "Voda", katere režiser je Sipo Kolman.¹⁰¹ Obnovljeno društvo v sosednjih Selih pri Kamniku, pa so za 1. september pripravili igro Slehernik.¹⁰² Prosvetna društva so bila v kamniškem okraju zelo dejavna, o čemer pričajo poročila v katoliškem tisku. Na svojih

⁹⁴ Edinost 8. aprila 1936, št. 2.

⁹⁵ Slovenec, 30. oktobra 1935, št. 250 a.

⁹⁶ Slovenec (ponedeljski), 25. novembra 1935, št. 47; Domoljub, 27. novembra 1935, št. 38.

⁹⁷ Domoljub, 26. avgusta 1936, št. 35, str. 540.

⁹⁸ Slovenec, 11. decembra 1935, št. 285 a, Novi banski svet.

⁹⁹ Vestnik Prosvetnih zvez v Ljubljani in v Mariboru, avgust, september, oktober 1935, št. 8, 9, 10, str. 7, 8.

¹⁰⁰ Več o tem: Anka Vidovič-Miklavčič, Katoliška prosveta med Cerkvijo in stranko. Nekaj osvetlitev smernic in dejavnosti Prosvetne zveze in Zveze fantovskih odsekov v letih 1935–1941. V publikaciji Cerkve, kultura in politika 1890–1991, simpozij 1992. Ljubljana 1993, str. 61–78.

¹⁰¹ Slovenec, 30. avgusta 1935, št. 198 a.

¹⁰² Domoljub, 21. avgusta 1935, št. 34, str. 444.

sestankih so npr. preučevali tudi knjižico Milana Valanta "Krščanska strokovna organizacija" in se opredeljevali za ZZD.¹⁰³

Tudi dijaško počitniško društvo "Bistrica" v Domžalah je zaživel in priredilo oktobra 1935 družabni večer v društvenem domu. Med udeleženci so bili dr. Miha Krek, dr. Marko Natlačen, domžalski župnik Franc Bernik in odbornika vodstva Slovenske dijaške zveze inž. Anton Tepež in Matej Poštovan.¹⁰⁴

Novembra 1935 se je ustanovila v Ljubljani "katoliška slovenska strokovna organizacija" Zveza združenih delavcev (ZZD). Imela je tudi vlogo "delavske stanovske organizacije pod okriljem JRZ", sicer pa je razvijala nove poglede na "sodobno delavsko gibanje" na podlagi razlag papeških okrožnic.¹⁰⁵ Pri praktičnem strokovnem delu je postala že omenjena knjižica Milana Valanta, "Krščanska strokovna organizacija" (1936) temeljno vodilo.¹⁰⁶ ZZD je uspela ustanavljati svoje organizacije kot tekunica krščanskosocialistične Jugoslovanske strokovne zveze (JSZ) tudi v obravnavanem okraju. Ko je potekalo v Domžalah poleti 1936 mezdno gibanje v tvrdki Ivana Vrečarja (mizarsko podjetje) je delavstvo že imelo zaslonbo v ZZD, saj je bilo "v celoti organizirano v podružnici ZZD v Grobljah." S pomočjo centrale ZZD v Ljubljani so pristopili k obojestranskim zadovoljivim pogajanjem.¹⁰⁷ Leta 1935 ustanovljena JSZ v Komendi v tamkajšnjem največjem gradbenem podjetju Belcijana Boštjana se ni utrdila, naslednje leto je delavstvo prešlo v tabor ZZD. Dne 1. novembra 1936 so imeli sestanek, na katerem sta govorila iz centrale brata Milko in Bojan Pirih, iz domžalske podružnice ZZD pa zastopnik Osolnik. Seznanili so se s smernicami ZZD in izvolili pripravljalni odbor.¹⁰⁸ Na očitke okrožnega zaupniškega zbora kamniških skupin JSZ v Stahovici, še posebej zaupnika Mavricija Borca, da so bili delavci podjetja Belcijan pod grožnjami prisiljeni prestopiti v ZZD, je komendska ZZD odločno zanimala. Zatrnila je: "Prestop je delo značajnosti Belcijanovih delavcev, ne pa groženj".¹⁰⁹ Na precej razburljivem ustanovnem občnem zboru 8. decembra 1936 so potem ustanovili podružnico ZZD v omenjenem podjetju. Bili so prisotni tudi člani lesne stroke skupine JSZ iz Duplic. Med njimi so bili npr. Mavricij Borec in iz centrale Grošelj, ki so skušali preprečiti ustanovitev, toda to jim ni uspelo.¹¹⁰ Po vsestranskih pripravih je bila 6. januarja 1939 ustanovljena podružnica ZZD v Duplici, kjer je štela konec januarja 50 članov.¹¹¹ Z ustanovitvijo ZZD so se odnosi v tamkajšnji tovarni Remec et CO med skupino JSZ in ZZD zelo zaostri, o čemer v več člankih prinaša Slovenski delavec.¹¹²

Po pisanju glasila ZZD naj bi bila JSZ v tovarni "Titan" v Kamniku v razsulu, kar je naj bi dalo močnejše vzpodbude, da so v letu 1939 ustanovili podružnico ZZD.¹¹³ Glasilo ZZD je posvečalo kamniškemu okraju kar veliko pozornosti in že leta 1936

103 Delavska fronta, 31. oktobra 1936, št. 44, str. 3, Kamnik; primerjaj Delavska fronto, 24. oktobra 1936, št. 34, str. 3, Groblje.

104 Slovenec, 12. oktobra 1935, št. 235 a.

105 Delavska fronta, 28. marca 1936, št. 13.

106 Delavska fronta, 24. oktobra 1936, št. 43, Krščanska strokovna organizacija; prav tam, 7. novembra 1936, št. 45, Starodavna Komenda in njena okolica v taboru ZZD.

107 Delavska fronta, 11. julija 1936, št. 28, str. 4.

108 Delavska fronta, 7. novembra 1936, št. 45, str. 1.

109 Delavska fronta, 21. novembra 1936, št. 47, str. 3, 4.

110 Delavska fronta, 19. decembra 1936, št. 51, str. 4.

111 Slovenski delavec, 14. januarja 1939, št. 2-3; prav tam 28. januarja 1939, št. 5.

112 Primerjaj Slovenski delavec, 4. februarja 1939, št. 6; prav tam 25. februarja 1939, št. 9; prav tam 25. marca 1939, št. 13.

113 Slovenski delavec, 25. februarja 1939, št. 9.

napovedovalo uspešen prodor ZZD. Delavska fronta je oktobra 1936 takole pisala. Tako kot je bil v letih nasilja in krivic kamniški okraj v prvih vrstah opozicije, naj tudi zdaj "od Vodice preko Komende, Mengša, Kamnika, Homca, Domžal, do Ihana ter od Tuhinjske doline čez hribe v Črni graben ter preko Doba do Moravč" dvigne "prvenstveno zastavo slovenske katoliške skupnosti!"¹¹⁴

Že v tretji številki 1937 novega glasila ZZD Slovenski delavec sta objavljena dva dopisa in sicer iz Domžal in iz Grobelj, kjer je bil agilni organizator misijonar-lazarist in ravnatelj Misijonske tiskarne pater Jože Godina. V domžalskem dopisu je zapisano, da so vsi "z največjim veseljem prebirali" list in ugotovili, da je "to edini slovenski delavski list, ki se v njem zrcali položaj in težnje slovenskega katoliškega delavca". Poskrbeli bomo, objublja dopis, da bodo "naši" delavci četudi še niso organizirani, postali naročnika lista.¹¹⁵ V Grobljah pa je podružnica ZZD zelo živahno delovala in priredila več sestankov. Omenili bomo 12. septembra in 10. oktobra 1937, na katerih je predaval Rudolf Smersu. Na prvem sestanku o starostnem zavarovanju in na drugem o pomenu delavske organizacije.¹¹⁶ V Društvenem domu pa je podružnica uprizorila 7. novembra istega leta ljudsko žaloigro "Mlinar in njegova hči."¹¹⁷ Dne 13. februarja 1938 se je ustanovila skupina ZZD v tekstilni tovarni v Induplati v Jaršah. Ustanovni sestanek je bil v Društvenem domu v Grobljah. Med drugim je navedno, da se je skupina dobro pripravila za volitve delavskih zaupnikov, sprejeli so tudi smernice za nadaljnje delo. Prepričani so, da se bodo ujeli še z drugimi skupinami ZZD v kamniškem okraju in da bo ZZD "pometala z vsemi, kar je gnilega".¹¹⁸ Člani ZZD iz Domžal, Grobelj in Jarš so 20. marca 1938 obiskali Jožeta Godina v Celju, kamur je bil v začetku leta premeščen. Poleg tega so se seznanili z delom celjske ZZD.¹¹⁹ V Komendi so tesarški delavci podjetja Štebe 1. maja istega leta ustanovili svojo skupino ZZD.¹²⁰ V Induplati v Jaršah, kjer je delovala tudi skupina JSZ so ji člani ZZD večkrat očitali nedelavnost, češ da se poteguje le za "svojo čast", ni pa solidarna v boju z njimi.¹²¹

Na sestanku 18. junija 1939 se je v Kamniškem domu ustanovilo kamniško okrožje ZZD z udeležbo zastopnikov skupin iz vsega okraja. Ob prisotnosti dr. Dominika Žvokla je govoril France Preželj, član osrednjega odbora ZZD iz Ljubljane, o pomenu in vlogi delavskih organizacij in o delovanju Delavske zbornice. Kritično je govoril o tisti, ko je bila še v rokah prejšnjih sindikalnih organizacij in pohvalno o zdajšnji, ko je prešla v roke ZZD.¹²²

Naj omenimo, da so člani nekaterih krajevnih organizacij ZZD bili tudi iz vrst fantovskih odsekov in dekliških krožkov.

Obnovljena krovna Kmečka zveza decembra 1935 v Ljubljani si je kot kmečko stanovska organizacija prizadevala združiti kmete v katoliškem taboru in obnoviti kmečko gospodarstvo ter ga posodobiti. Za načelnika glavnega odbora KZ je bil na ustanovnem občnem zboru izvoljen Janez Brodar, posestnik iz Hrastja pri Kranju, za prvega podnačenika pa Janez Štrcin, ki je bil vsa leta do aprilskega zloma 1941 član vodstva KZ. Ko so bili 27. junija 1937 v Ljubljani izvoljeni svetniki Kmetijske zbor-

¹¹⁴ Delavska fronta, 19. decembra 1936, št. 51, str. 3, Iz kamniškega okraja ZZD.

¹¹⁵ Slovenski delavec, 30. oktobra 1937, št. 3.

¹¹⁶ Prav tam.

¹¹⁷ Slovenski delavec, 13. novembra 1937, št. 5.

¹¹⁸ Slovenski delavec, 19. februarja 1938, št. 7.

¹¹⁹ Slovenski delavec, 26. marca 1937, št. 12.

¹²⁰ Slovenski delavec, 7. maja 1938, št. 18.

¹²¹ Slovenski delavec, 23. julija 1937, št. 29.

¹²² Slovenski delavec, 8. julija 1939, št. 28.

nice, večina so bili na listi JRZ, sta zastopala kamniški okraj Janez Štrcin in Jože Poznič iz Gradišča pri Lukovici.¹²³ Strcin je bil zatem izvoljen poleg Janeza Brodarja tudi za drugega podpredsednika omenjene zbornice.¹²⁴

V prvem obdobju je vodstvo KZ predvsem skrbelo za širitev organizacijske mreže s krajevnimi in okrajnimi organizacijami.

V kamniškem okraju se je najaveč krajevnih KZ ustanovilo v letih 1936–1938, akterji in odborniki teh so bili v znanstveni večini člani JRZ. Med prvimi so delovale v Tunjicah, Podgorju, Selah pri Kamniku, Mekinjah, Nevljah, Mengšu, Rovi, Komendi, zadnja se je ustanovila pozimi 1940/41 v Lukovici.¹²⁵

Leta 1937 je delovalo v okraju v 10 občinah (od 19 občin) 14 krajevnih KZ in leta 1941 v 14 občinah (od tedanjih 20 občin) že 19 krajevnih KZ. V občini Kamniška Bistrica in v občini Komenda sta delovali dve in v občini Nevlje oziroma Sela pri Kamniku kar štiri krajevne organizacije. Sedež okrajne KZ, ki se je ustanovila 23. maja 1937 je bil v Podgorju.¹²⁶ Medtem ko so bile dokaj dobro organizirani in dejavni fantovski odseki in dekliski krožki v župnijah kamniškega okraja, fantovska kot tudi dekliska Mladinska kmečka zveza ni imela vidnejše vloge.

Občinske volitve

Po ustanovnem državnem zboru JRZ v Beogradu v začetku junija 1936 je potekal 7. junija tabor JRZ v Mengšu za ves kamniški okraj. Domoljub je 20. maja med drugim takole pozival na udeležbo. "Prideti vsi, ki ste bili pred štirimi leti na proslavi v Domžalah in pri Sv. Trojici... pridite iz Šenčurja, Kranja in iz Komende... Pridite v narodnih nošah in na okrašenih vozovih, pridite na konjih in okrašenih kolesih, pridite z zelenimi kravatami..." Po pisanju Domoljuba se je tabora udeležilo nad 15.000 ljudi.¹²⁷ Na taboru je govoril je dr. Krek o kmečkem vprašanju, zlasti pa so "užigale besede dr. Žvoklja, ki se je podrobneje pečal s krivicami, ki jih je ljudstvo trpelo od nasilnikov v kamniškem okraju"¹²⁸

Tabor je pomenil tudi uvod v volilno gibanje za občinske volitve, ki so bile v kamniškem okraju pretežno v letu 1936. Katoliški tisk je opozarjal naj občani ne nasedajo t.i. gospodarskim listam, ki jih predlagajo politični nasprotniki in tudi ne njihovi razlagi o "nepolitičnosti občinskih volitev"¹²⁹ V nedeljo 26. aprila sta potekala dva velika shoda JRZ v Grobljah in v Šenčurju. Dr. M. Krek je v Grobljah med drugim napadal gibanje privržencev dr. Mačka. Do 21. oktobra 1936 je na volitvah v Blagovici, Domžalah, Homcu, Ihanu, Mengšu in Tuhinju zmagala JRZ.¹³⁰ Dne 25. oktobra je dobila JRZ v Moravčah, Radomljah, Trojanah in v Trzinu, medtem ko je v Dobu znagala skupna opozicija.¹³¹ Tudi 6. decembra je v Krašnji, Lukovici in Vodica h zmagala JRZ.¹³² V drugih petih občinah so bile volitve v kasneje.

¹²³ Domoljub, 1. julija 1937, št. 26, Prvi člani naše Kmetijske zbornice.

¹²⁴ Domoljub, 28. julija 1937, št. 30, Dolgoletna želja spojnena.

¹²⁵ Anka Vidovič-Miklavčič, Kmečko-stanovsko gibanje v klerikalnem taboru na Slovenskem 1935–1941. Revija Borec, XLII, januar 1990, str. 82–129.

¹²⁶ Prav tam, str. 129, str. 114 s tabelo in 138, 139 s preglednim seznamom po okrajih; primerjaj tudi Kolar Kmečke zveze za leto 1941, Ljubljana 1941.

¹²⁷ Domoljub 10. junija 1936, št. 24, Kadar narod svobodno govori.

¹²⁸ Prav tam.

¹²⁹ Domoljub, 21. oktobra 1936, št. 43, "JNS o gospodarskih listah".

¹³⁰ Prav tam, Kako smo volili doslej.

¹³¹ Domoljub, 28. oktobra 1936, št. 44, Fronta slovenskega ljudstva.

¹³² Domoljub, 10. decembra 1936, št. 50, Boj smo častno dobojevali.

Po volitvah 1936, ko so bili v Dravski banovini v večini občin izvoljeni župani na listi JRZ, oblastno pa razrešeni številni župani in odborniki še iz vrst JNS, je banska uprava razpustila prejšnjo liberalno Župansko zvezo, ustanovljeno v začetku 1932. Z ustanovnim občnim zborom 29. decembra 1936 je prenovljeno Župansko zvezo vodil Nande Novak.¹³³

V letu 1937 so potekali številni prosvetni tabori, med njimi mladinski, Kmečke zveze, proslave 20-letnice majniške deklaracije pa tudi demonstracije proti Živkoviću ob njegovi turneji v Sloveniji v začetku junija istega leta. Med drugimi je Živković obiskal tudi Kamnik in Domžale, kjer naj bi ga navdušeno sprejeli.¹³⁴ V tem letu pa se je zgodila tudi nekakšna "Palastrevolution" (dvorska revolucija), kot jo je označil avstrijski konzul v Ljubljani Schmidt v dopisih državnemu sekretarju za zunanje zadeve dr. Guidu Schmidtu na Dunaju. Tako imenovana "Palastrevolution", je imela širše razsežnosti.¹³⁵ Tematika o krizi v vrhu slovenskega dela JRZ kot v vrstah Koroščevih privrženecv na podežlju terja seveda posebno obravnavo. Kljub temu pa smo v našem kontekstu dogajanj v kamniškem okraju dolžni opisati nekaj uvodnih besed. Kriza v vodstvu slovenskega dela JRZ in še posebej v vodstvu Županske zveze in Kmečke zveze, (v obeh so bili člani JRZ in vidni strankini akterji), se je pokazala v času razgovorov ob pripravah na sporazum med srbsko Zduženo opozicijo in dr. V. Mačkom in po objavi sporazuma 8. oktobra 1937. Kriza je imela vsekakor večplastno obeležje. Nerazpoloženje kmečkega prebivalstva proti "jugoslovenarstvu", ki se je kazalo aprila 1937 v sprejeti resoluciji prenovljene Županske zveze in v nekaj člankih v podeželskem glasilu JRZ in hkrati glasilu KZ Domoljub, tu naj omenimo npr. "Politična zrelost"¹³⁶ in "Politična doslednost",¹³⁷ smo obravnavano v drugem prispevku.¹³⁸ V vodstvu omenjene revolte oziroma nezadovoljstev v času snovanja in predvsem sprejetja omenjenega sporazuma 8. oktobra 1937, so bili po poročilu avstrijskega konzula Schmidta, dr. Fran Kulovec, dr. Ivan Ahčin, glavni urednik Slovenca, zunanjepolitični urednik dr. Alojz Kuhar. Slednji je imel s konzulom večkrat tudi zaupne razgovore.¹³⁹ Posebej je aktivno stopila v tem času v javnost "stara SLS", ki je videla priložnost, da bi se stranka obnovila in da bi na podlagi programa slovenske deklaracije iz začetka 1933 polagoma dosegla še z drugo opozicijo preureditev države. Ker vodstvo slovenskega dela JRZ v banovini ni dobilo dr. Koroščevih smernic kakšno stališče naj zavzamejo do sporazuma, niti ni zvedelo kakšno sodbo ima sam dr. Korošec, so npr. tudi pri Slovencu ostali uredniki praznih rok.¹⁴⁰ Zato je odpotovala 23. septembra zvečer delegacija, ki jo je vodil dr. Ahčin (namesto obolelega dr. Kulovca) k dr. Korošču v Beograd, kjer jim je dal pojasnila in smernice. Poleg tega je prihajalo na podežlju tako npr. v kranjskem in

¹³³ Domoljub, 1. januarja 1937, št. 1, str. 5.

¹³⁴ Domovina, 10. junija 1937, št. 24, str. 2.

¹³⁵ AdR, NPA, 1918–1938, karton 39, Poročilo avstrijskega konzula Schmidta v Ljubljani državnemu sekretarju za zunanje zadeve dr. Guidu Schmidtu na Dunaj, Ljubljana z dne 24. septembra 1937: Die Verhandlungen der vereinigten Opposition mit dr. Maček in Slovenien; prav tam, Ljubljana z dne 15. oktobra 1937, Das Uebereinkommen der vereinigten Opposition mit dr. Maček und dessen Rueckwirkung auf Slovenien (dalje: AdR, NPA, 1918–1938, karton 39, Poročilo ...).

¹³⁶ Domoljub, 18. avgusta 1937, št. 33.

¹³⁷ Domoljub, 1. septembra 1937, št. 35.

¹³⁸ Anka Vidovič-Miklavčič, Odnos dr. Antona Korošca do Kmečke zveze in Slovenske dijaške zveze (SDZ) 1929–1941. Življenje in delo dr. Antona Korošca. Prispevki za novejšo zgodovino, XXXI, 1991, št. 1, str. 126–127.

¹³⁹ AdR, NPA, 1918–1938, karton 39, Poročilo

¹⁴⁰ Prav tam.

kamniškem okraju do močnega nerazporedenja, še posebej pri znanih akterjih opozicijskega gibanja iz prve polovice tridesetih let. Pri tem ne gre prezreti, da je bil bržkone v vodstvu okrajne JRZ Kamnik še vedno dr. Ahčin, ki je imel neposredne stike s tamkajšnjimi okrajnimi strankinimi prvaki. Zlasti vodstvo Kmečke zveze (Brodar, Štrcin), Županske zveze (Novak), Janko Jerala iz Vodice itd., so videli v proceduri omenjenega sporazuma za dobro a že za izgubljeno priložnost za postopno izbojevanje "samoupravne Slovenije". Novega netiva je prinesel članek "Politična načelnost" 13. oktobra v Domoljubu, torej že po objavi omenjenega sporazuma. Inkriminiran članek, o vsebini tega je dobil poročilo tudi državni sekretar za zunanje zadeve že omenjeni dr. Guido Schmidt, je namreč obšel cenzuro in dr. Koroščevo privoljenje za objavo.¹⁴¹ V članku je ostro sicer na splošno kritiziran odnos voditeljev strank do njenih političnih načel in pa navedeni primeri. Obenem pa je jasno zapisal: "Slovenski narod se v zadnjih 40 letih ni boril za to, da bi bil na vrhu dr. Šušteršič, dr. Krek, dr. Korošec ali kdorkoli, temveč zato, da bi zmagala načela bivše SLS, ki jih je smatral za odrešilna za naš narod".¹⁴²

Da bi se pomirili duhovi se je zvrstilo nekaj javnosti prikritih razgovorov in sestankov z dr. Miho Krekom, v Ljubljano je prišel tudi dr. Korošec. Kot nekakšen zaokrožen a na videz pomiritveni zaključek tega dogajanja pa je bil nato sklican "politični tabor" 17. oktobra istega leta razumljivo najprej v Kamniku ob navzočnosti 3.000 udeležencev. Poleg obeležja ustanovitve velike občine Kamnik, je okrajna JRZ že prej med ljudstvom po vaseh in trgih delila letake z vabilom na udeležbo. Tabor je pozdravil Štrcin, vodil ga je Novak, dr. Krek pa je govoril o sporazumu "za katerega se naše politično zelo izšolano ljudstvo zanima".¹⁴³ Dr. Krek je najprej pozval k trdnosti v vrstah JRZ in zatem pojasnjeval odklonilno stališče vlade, kot tudi slovenskega dela JRZ do sporazuma med drugim, da "se sedanja ustava ne more in ne sme spremeniti" do polnoletnosti kralja Petra II in da "naj se da banovinam vse, kar ni v nasprotju z ustavo". Navzoče je tudi pozval naj zaupajo in podpirajo voditelja dr. Korošca. Za Krekom sta iz okraja govorila še dr. Žvokelj in nekdanji poslanec Štrcin.¹⁴⁴ Rezultat tega je bil, da je bila v Domoljubu 10. novembra istega leta objavljena izjava Janeza Brodarja, predsednika Kmečke zveze, ki je bila hkrati odgovor tudi na izziv Jutra. Brodar je zatrdil, da je "do sedaj skrbno varoval nepolitični značaj KZ" in bo tudi v bodoče, pa tudi da odobrava politiko dr. Korošca.¹⁴⁵ Takšni politični tabori dr. Kreka so se zvrstili v tem času tudi v drugih okrajih, tako npr. v Škofji Loki, Ptujju itd.

Po priključitvi Avstrije k tretjemu rajhu so potekali v Dravski banovini številni narodni ali narodnoobrambni tabori, na katerih so množici govorili o potrebi utrjevanja slovenske narodne zavesti, v katoliškem taboru pa tudi o utrditvi katoliških načel. Po mladinskih taborih v Vodicih in Komendi je na pobudo "katoliškega dijaštva" kamniškega okraja, ki je delovalo v društvu "Bistrica", potekal v Kamniku narodni tabor 4. septembra 1938. Obeležil je 20-letnico obstoja jugoslovanske države in 25-letnico delovanja omenjenega društva. Obenem so odkrili ploščo "branitelju naše severne meje"

¹⁴¹ AdR, NPA, 1918–1938, karton, 39, Poročilo ...

¹⁴² Prav tam; citat je iz Domoljuba, 13. oktobra 1937, št. 41, Politična načelnost.

¹⁴³ Slovenec (ponedeljski), 18. oktobra 1937, št. 47.

¹⁴⁴ Domoljub, 20. oktobra 1937, št. 42, Minister dr. Krek o sporazumu.

¹⁴⁵ Domoljub, 10. novembra 1937, št. 45; Anka Vidovič-Miklavčič, Odnos dr. Antona Korošca do Kmečke zveze in Slovenske dijaške zveze (SDZ) 1929–1940. V Zborniku Življenje in delo dr. Antona Korošca. Prispevki za novejšo zgodovino, Ljubljana 1991, str. 126, 127.

generalu Rudolfu Maistru.¹⁴⁶ Dne 4. septembra 1938 se je zbralo po Slovincu okrog 7.000 udeležencev "veličastnega narodnega slavlja". Med drugimi so se zbrali zveza Maistrovih borcev, Klub koroških Slovencev, Legija koroških borcev in Zveza bojevnikov. Tabor je odprl Nande Novak, slavnostni govornik dr. Žvokelj je orisal življenje in delo generala Rudolfa Maistra. Ob prisotnosti tudi Maistrovih sinov Hrvoja in Boruta so odkrili spominsko plošča na pokojnikovi rojstni hiši. Dr. Marko Natlačen pa je na taboru govoril o dolžnosti Slovencev do naroda in države.¹⁴⁷ Posebej naj omenimo na tem taboru prisotnost številnih članov JSZ in govor voditelja JSZ v kamniškem okraju Mavricija Borca in sprejeto resolucijo-znano kot Kamniško izjavo.¹⁴⁸

Po banovinski seji JRZ 30. oktobra 1938 v Ljubljani, na kateri so razpravljali o volilnih pripravah za decembrske skupščinske volitve¹⁴⁹ so v nedeljo 6. novembra že bili določeni okrajni kandidati. V kamniškem okraju sta kandidirala Janez Štrcin, župan v Komendi in namestnik Ferninand Novak gostilničar in župan v Kamniku.¹⁵⁰

Na skupščinskih volitvah 11. decembra 1938 je v kamniškem okraju bilo volilnih upravičencev 10.424, glasovalo je 7.975, na Stojadinovičevi listi je bil izvoljen Janez (Ivan) Štrcin s 7.016 glasovi. Opozicijska lista dr. Vladka Mačka je dobila skupaj 834 glasov, od teh Tone Marinček (JSZ) 279 in Anton Cerar (JNS) 555 glasov a lista Dimitrija Ljotića-Kanc 125 glasov.¹⁵¹ V Občini Domžale je bilo volilnih upravičencev 744, glasovalo je 474, za JRZ 390 in za opozicijo 84 glasov, od teh je dobil Marinček 25 in Cerar 59 glasov, Ljotićeva lista-Kanc pa samo 17 glasov.¹⁵² Sicer pa se je vsakdanje življenje ljudi tudi v kamniškem okraju soočalo z vidika kolektivnega zaznavanja časa z usodnimi dogodki v Evropi, še zlasti z začetkom druge svetovne vojne 1939. Na domačih tleh so ljudi vznemirjali vojaški vpoklici, uvajanje vojnega gospodarstva z racionalizacijo hrane, ki je še povečalo socialno stisko ljudi, kar je izzvalo protidraginske nastope in demonstracije. Vse to in pa hiter prodor nemških vojaških sil na zahodu še pred sovražno okupacijo Slovenije, je poglobilo strah in negotovost ljudi v bližnjo prihodnost.

V obdobju dobrega desetletja pred aprilskim zlomom 1941 je s posledicami gospodarske krize vse bolj prihajala v osprednje nova miselnost, ki naj bi oblikovala "novega človeka" sočasno z uresničevanjem novih idejno-programskih konceptov. V tem t.i. prehodnem obdobju so v liberalno-unitarnem taboru sprejeli in skušali udejanjati nacionalni solidarizem z "disciplinirano" ali "nadzorovano" demokracijo. V katoliškem taboru pa naj bi tekla "socialna obnova" s prvenstveno vlogo Katoliške akcije in z utiranjem poti na podlagi slovenske katoliške družboslovne misli, zlasti Ušeničnikove Krščanske socialne akcije, k "stanovski demokraciji" in k stanovsko urejeni družbi. Začetek realizacije novih družbenih konceptov oziroma "socialne obnove" v obeh taborih pa je preprečila vojna.¹⁵³

¹⁴⁶ Domoljub, 31. avgusta 1938, št. 35, str. 10, (napoved).

¹⁴⁷ Slovenec, 6. septembra 1938, št. 204 a.

¹⁴⁸ Več o tem narodnoobrambnem taboru Janko Prunk, Pot krščanskih socialistov v Osvobodilno fronto slovenskega naroda. Ljubljana 1977, str. 169–170.

¹⁴⁹ Domoljub, 3. novembra 1938, št. 44.

¹⁵⁰ Domoljub, 9. novembra 1938, št. 45, Slovenska kandidatna lista.

¹⁵¹ Slovenec, 12. decembra 1938, št. 286, prva izdaja.

¹⁵² Prav tam.

¹⁵³ Primerjaj Anka Vidovič-Miklavčič, Mladina med nacionalizmom in katolicizmom, cit. d. str. 91–118, 160–184, 218–233; ista, Idejnopolični značaj SLS od leta 1935 do začetka vojne leta 1941. Prispevki za novejšo zgodovino, XLI, 2000, št. 2, str. 50–51; ista Kratak prikaz korporativizma na Slovenskem 1929–1941, prvi del. Zgodovina v šoli, Ljubljana, IX, 2000, št. 2, str. 19, 20; drugi del Zgodovina v šoli, IX, 2000, št. 3–4, str. 33–36.

Iz sicer obsežne obravnave kamniškega okraja v liberalno-unitarnem in katoliškem taboru smo izbrali le nekaj segmentov preteklosti, ki ilustrirajo strankarsko-politično, prosvetno-kulturno, kmečko-stanovsko in strokovno-sindikalno gibanje. Posebno pozornost smo namenili Domžalam, kjer ima svoje domovanje naš priljubljeni jubilar, za-
služni profesor dr. Miroslav Stiplovšek.